MUHANDISLIK & IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik, fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№11

2025
noyabr

Milliy nashrlar

OAK: https://oak.uz/pages/4802

05.00.00 - Texnika fanlari
08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

ISSN: 3060-463X

Elektron nashr, 833 sahifa.
2025-yil, noyabr

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik, fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Bosh muharrir:
Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:
Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor
Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor
Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,
Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent
Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD
Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)
Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikasiya va kompyuter tizimlari, telekommunikasiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ
Hamkorlarimiz:
1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MUNDARIJA

JAHONDA KREATIV IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHINING UMUMIY GLOBAL TENDENSIYALARI 12
Ismailov Azizbek Ruzimaxammatovich

CHORVACHILIK MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARISH VA EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISHDA BOZOR INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY OMILLARI 22
Soxadaliyev Abdurashid Mamadaliyevich

XORIJIY INVESTITSIYALAR VA IQTISODIY O‘SISH O‘RTASIDAGI O‘ZARO TA’SIR 30
Madraximova Irodaxon Sherzodbek qizi

O‘ZBEKISTON SHAROITIDA XIZMATLAR EKSPORTINING IQTISODIY O‘SISHGA TA’SIRI 35
Sultonov Shodiyor Abduxalilovich, Karshiyeva Charos Mamasoliyevna

QASHQADARYO VILOYATIDA OLIY TA’LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI ASOSIDA YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNING HOZIRGI HOLATI 41
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich

SOLIQ MA’MURCHILIGIDA XALQARO TAJRIBA ASOSIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH 48
Xodjimatov Xamidullo Mamirjonovich

TIJORAT BANKLARI KREDIT PORTFELNI SAMARALI BOSHQARISH: MUAMMO VA TAKLIFLAR 53
Yusupov Shaxzod Maxmatmurodovich

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNING RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI ASOSIY OMILLAR VA IQTISODI SAMARADORLIGI TAHLILI 59
Axatova Shahnoza

SANOATNING “DRAYVER” SOHALARINI RIVOJLANTIRISH 63
Mamurjonova Ruxshonabegim Farxodovna

РОЛЬ КРЕАТИВНОЙ ИНДУСТРИИ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ КАРАКАЛПАКСТАНА 69
Хошимова Камилла Навфал қизи

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ 79
Тожиева Шахноза Бобомуратовна, Расулова Дилфуза Валиевна

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ 86
Файзиев Умуркул Шухратович

TIKUV-TRIKOTAJ KORXONALARDA MARKETING FAOLIYATIDA ISTEMOLCHILARNI MOTIVATSIYALASH MASALALARI 97
Jalilov Jamshid G‘anijonovich

СТАНДАРТЫ КАЧЕСТВА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ 103
Ўролова Севара Бехзод қизи

BANKLARDA KAPITAL YETARLILIGI VA LIKVIDLIKNI AUDITORLIK BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH 109
Narziyev Hayotjon Azamatovich

NATIJAVIYLIKKA YO‘NALTIRILGAN BudjetLASHTIRISH ORQALI FISKAL SAMARADORLIKNI OSHIRISH MASALALARI 115
Allakuliyev Akmal Baltayevich

AUDITORLIK XULOSALARIDA AUDITORLARNING PROFESSIONAL MULOHAZALARNING ASOSLILIGINI ANIQLASH AHAMIYATI 120
Parpiyev Jaxongir Ilxomjonovich

YASHIL IQTISODIYOTDA YASHIL MOLIYALASHTIRISH: NAZARIY VA AMALIYOT UYG‘UNLIGI 126
Xalikov S. X.

TURISTIK KORXONALARDA BREND KAPITALINI BAHOLASH 131
Zufarov Akmal Gulamiddinovich

AYOLLAR ISH BILAN BANDLIGINI OSHIRISHDA KASANACHILIKNING AHAMIYATI 141
Eshqobulova Charos O‘roq qizi

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 148
Алимова Дилафруз

O‘ZBEKISTON UZUMCHILIK KORXONALARINING EKSPORT MARKETING STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA YASHIL INNOVATSIYALAR VA TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI........ 153
Usmonova Diyora Mahmud qizi

RAQAMLI MOLIYAVIY XIZMATLAR TRANSFORMATSIYASI SHAROITIDA SOLIQ BOSHQARUVI SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI 161
Radjabov Umurzoq Ablakulovich

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН: РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭНЕРГЕТИКИ 165
Аллаева Г.Ж.

THE IMPORTANCE OF STRESS TESTING AND ITS IMPLEMENTATION IN COMMERCIAL BANKS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN 169
Mamatova Sevara

MINTAQADA SANOAT KORXONALARI SALOHIYATI VA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING INNOVATSION KO‘RSATKICHLARI 175
Nabiyev G‘ulom Abdisalomovich

IJTIMOIY SOHA INVESTISIYA LOYIHALARINI DAVLAT–XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDA MOLIYALASHTIRISHDA RISKLARNI BOSHQARISHNING XORIJ TAJRIBALARI 185
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o‘g‘li

YASHIL BANK MAHSULOTLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH ISTIQBOLLARI........ 189
Mahmudov Ulug‘bek Davronovich

KICHIK BIZNESDA XUSUSIY VA UMUMIY AXBOROT TIZIMLARI INTEGRATSIYASI 193
Navruz-zoda Layli Baxtiyorovna

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TO‘G‘RIDAN-TO‘G‘RI XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI 197
Mamatkulova Nadira Maxkamovna

JAHON AMALIYOTIDA TASHABBUSLI BUDJETLASHTIRISHNING KONSEPTUAL YO‘NALISHLARI........ 203
Xamidov Xabibullo Xikmatulla o‘g‘li

РАЗВИТИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЁТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ МАЛОГО БИЗНЕСА КАК ФАКТОР ПЕРЕХОДА К “ЗЕЛЁНОЙ” ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН........ 210
Бозорова Озода Рахимовна

TEMIRBETON KO‘RRIKLARDAGI BURDALANGIN BETONDAN OLINGAN CHAQIQ TOSHNI KOMPLEKS TADQIQOT QILISH........ 222
Salixanov Saidxon Salixanovich, Kenjayev Temurbek Olimjonovich

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKDA YASHIRIN IQTISODIYOTNI ANIQLASH USULLARI VA SOF FOYDA KO‘RSATKICHIDA AKS ETISH YO‘LLARI........ 226
Mavlyanov Muzaffar Yusupovich

MAMLAKATIMIZ BANKLARIDA FOIZ RISKILARI MUAMMOLARI VA ILMIY-TAHLILI 230
Isakov.J.Ya

QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARINI EKSPORTGA YO‘NALTIRISHDA IQTISODIY BARQARORLIK TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI VA BAHOLASH MEZONLARI 238
Faxriddinov Bahriddin

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

TO‘QIMACHILIK SANOATIDA SUN’IY VA KIMYOVIY TOLALARNING IQTISODIY AFZALLIKLARI 243
Raximov Furqat Jalolovich

BUXORO VILOYATIDA CHARM-POYABZAL TARMOG‘I RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH STRATEGIYASI 249
Rahmonov Xurshid Xayriddinovich, Atoyeva Mehrigiyo Ilhom qizi

KORXONALARDA BUXGALTERIYA HISOBI VA UNI YURITISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH......... 254
M.I.Murodova

SOLIQ SIYOSATI ORQALI AHOLI DAROMADLARINI RAG‘BATLANTIRISH MEXANIZMLARI......... 258
Uzoqov Suhrobjon Do‘smat o‘g‘li

INNOVATSION VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA LOGISTIK XIZMATLAR KORXONALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGI TAHLILI........ 264
Xalimov Javlonbek Shaxriyorovich

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SOLIQ TIZIMIDA RAQAMLASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI SOLIQLARNI UNDIRISHNING METODOLOGIK MUAMMOLARI 271
Muxammadov Nodir Karimovich

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA EKSPORTBOP MAHSULOTLAR ISHLAB CHIQARISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI SAMARADORLIKNI OSHIRISH 277
Boymirzayev Zokirjon Mashrabboyevich

IQTISODIYOT VA TA’LIM BOSHQARUVI: O‘ZBEKISTONDA TA’LIM BRENDINGI UCHUN IQTISODIY JIHATLAR........ 282
Dilfuza Shokirova

OLIY TA’LIM SOHASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH....................... 291
Raximjonova Shohsanam Baxodirovna

O‘ZBEKISTON BANKLARIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANI INSON KAPITALI RIVOJI BILAN UYG‘UNLASHTIRISH: INSTITUTSIONAL YONDASHUV........ 295
Xushvaqtov Nodirbek Nomoz o‘g‘li

SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA MOLIYAVIY STRESS-TEST TIZIMINI YARATISH METODOLOGIYASI 299
Zaynutdinov Ismoil Samariddin o‘g‘li

HOZIRGI SHAROITDA BANK FAOLIYATIDA RISKLARNI BOSHQARISH TIZIMINING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI 303
Malikova Dilrabo Muminovna, Shakarova Kumush Faxriddin qizi

ENSURING SECURITY IN THE DIGITAL WORLD: HOW THE INSURANCE INDUSTRY CAN COUNTER CYBERATTACKS 308
D.D. Omonova

JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A’ZO BO‘LISH JARAYONIDA Budjet–SOLIQ SIYOSATINI ISLOH QILISH MASALALARI 314
Hojiakbar Zaynabidinov

SILINDRSIMON KAMERADA QATLAMLI CHIGITLAR AYLANMA HARAKATINING TAHLILI.................... 319
No‘monov Mirjalol Abdumalik o‘g‘li

IPAKCHILIK KLASTERLARI ASOSIDA TARMOQNI O‘RTA MUDDATLI RIVOJLAN TIRISH STRATEGIYASI........ 325
Xudoykulov Mamarasul Radjabovich

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH........ 332
Shermamatov Sirojiddan Xaydarovich

O‘ZBEKISTONDA TURIZM IQTISODIYOTINING RAQAMLI MARKETING ORQALI RIVOJLANISH YO‘LLARI........ 335
Egamberdiyev Muzaffar

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ РЕШЕНИЙ В РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТА «БЕЗОПАСНЫЙ ГОРОД» 339
Иминов Акбаржон Одилжонович

IQTISODIY TIZIM VA INSON QADRIYATI: KAPITALIZM VA GUMANIZM O‘RTASIDA 345
Raxmatullayev Sarvar Nazar o‘g‘li, Abdukarimova Muborak Sharaf qizi, Madrakhimova R. G.

O‘ZBEKISTONDA QULAY INVESTITSIYA MUHITINI SHAKLLANTIRISH VA INVESTITSIYALAR JALB ETISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH 350
Yusupov Muxiddin Soatovich

KONSOLIDATSIYALASHGAN MOLIYAVIY HISOBOT MA’LUMOTLARINI TAHLIL QILISH MASALALARI 358
Avazov Ilhom Ravshanovich

YANGI TUZILISHLI IKKI QATLAMLI TRIKOTAJ TO‘QIMALARINI OLISH USULLARI 363
S. Saparova, M. Musaeva, M.Mirsadikov, M.Mukimov

KVANT MUHITIDA AXBOROTNI HIMOYALASHGA XIZMAT QILUVCHI MULTIPLEKSER TUZILMASI 370
Safoyev Nuriddin Najmiddin o‘g‘li

ERKIN IQTISODIY HUDUDLAR: KO‘P QATLAMLI IQTISODIY MEXANIZMLAR, INNOVATSION INFRATUZILMA VA INSTITUTSIONAL UYG‘UNLIKNING KONSEPTUAL TAHLILI 377
Kuziev Ravshan Ramazonovich

SANOAT HAMKORLIGINING ILG‘OR TAJRIBALARI VA ULARNI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA INTEGRATSIYA QILISH YO‘LLARI 385
Boyturayev Olimjon Urayimovich

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI 392
Akbarov G‘ayratjon Ne’madjonovich

QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASI QO‘NG‘IROT TUMANIDA YILQICHILIK VA TUYACHILIKNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARINI ARIMA MODELI ASOSIDA PROGNOZLASH 396
Sabit Gabbarov Nietali’evich

MAKTABGACHA TA’LIM MUASSALARIDA AUTSORSING FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHDA ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALAR 402
Xamidov Anis Choriyevich

NEXUS BETWEEN RENEWABLE ENERGY USE AND GDP GROWTH IN UZBEKISTAN 407
Xalimjonov Nurbek Ulug‘bek o‘g‘li, Toxirov Shodiyor Zafar o‘g‘li, Jumamuratov Sultanbek Ilyasovich

MOLIYAVIY SALOHIYATNI OSHIRISHDA XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI 415
Akishova Shaxnoza Davlet qizi

O‘ZBEKISTON O‘RMON XO‘JALIGIDA INNOVASION MOLIYALASHTIRISH: NORMATIV TAYANCH, BOZOR INSTRUMENTLARI VA EKOTIZIM XIZMATLARI 420
Mamatqulova Muxlisaxon Mamirjanovna

SERVIS IQTISODIYOTIDA ISH BILAN BANDLIK SHAKLLARI TRANSFORMATSIYASINI TADBIQ QILISHGA METODOLOGIK YONDASHUV 425
Abdusaidov Akmal Abduvaliyevich

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA TURIZMNING O‘RNI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI 431
Kuymuratova Matlubaxon Abdimanabovna

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ «ЗЕЛЁНОГО» ФИНАНСИРОВАНИЯ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ 436
Мирдовидов Бахтиер Кобилович

MILLIY IQTISODIYOT UCHUN INVESTITSIYA RESURSI SIFATIDA UY XO‘JALIKLARI JAMG‘ARMALARINI RIVOJLANTIRISH 443
Bayxonov Baxodirjon Tursunbayevich

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TIZIMLARI HIMOYA VOSITALARINI SUN’IY INTELLEKT BILAN INTEGRATSIYALASH MUAMMOLARI 448
Bozorov Suhrobjon Mumin o‘g‘li

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

SANOAT KORXONALARIDA KPI TIZIMINI JORIY QILISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI 453
Tursunov Orifali Samandarovich

IQTISODIY BARQARORLIKGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 457
Abdullayeva Sevaraxon Xasanovna

ZARAFSHON MINTAQASI HUDUDLARIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHALARI O'RTASIDAGI MUTANOSIBLIKNI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI 463
Murtazayev Isabek Bazarbayevich

YUQORI SAMARALI PAXTA TOZALAGICHDA MAYDA IFLOSLIKLARNI AJRATISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH VA UNING OPTIMAL PARAMETRLARINI MATEMATIK MODELLASHTIRISH ASOSIDA ANIQLASH........ 471
Mirzakarimov Mirsharoffiddin Mirzaabdurahimovich

MAHSULOTLAR RAQAMLI PASPORTI EKOTIZIMI VA UNI SHAKLLANTIRISH OMILLARI........ 478
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi

ВЛИЯНИЕ РАЗЛИЧНЫХ МОЮЩИХ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ НА ПОКАЗАТЕЛИ КАЧЕСТВА НАТУРАЛЬНЫХ ШЕРСТЯНЫХ ВОЛОКОН........ 484
Собиров ДаниёрХолмуродович

СТРУКТУРНАЯ МОДЕЛЬ ЦИФРОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ........ 490
Киличева Феруза Бешимовна

KICHIK BIZNESNING BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA SAMARALI OMILLARDAN FOYDALANISH NAZARIYASI 495
Imomnazarov Xurshid Ozodbekovich, Zakirova Gulnora Mirzaliyevna

TIJORAT BANKLARIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI BAHOLASH INDIKATORLARI VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI 499
Abdusalamov Olimjon Eshmirzayevich

O'ZBEKISTONDA TURIZM SOXASIGA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEXANIZMINI TA'SIRI........ 504
Yuldashev Kodirjon Mamadjanovich

O'ZBEKISTONDA DAVLAT BUDJETI XARAJATLARINING SAMARADORLIGINI BAHOLASH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH........ 508
Shernayev Akbar Aqmirzayevich

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLARNI KAMAYTIRISH YO'LLARI 514
Adilov Mirkomil Miralimovich

IDORALARARO INTEGRATSIYANING NAZARIY MODELLARI VA UNING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI AHAMIYATI 520
Ashirov Jamolbek Shuxrat o'g'li

MO'RT MATERIALLARNI MEXANIK KESIB ISHLOV BERISHDA ASBOB YUZASIDA KUZATILADIGAN YEYILISH 526
Allanazarov Akmal Abdulxaqovich, Axmedov Azamat Xaitovich, Shakirov Shuhrat Musayevich

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SOLIQ MONITORING TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI 530
Lukmanov Kahramon Abdurahmanovich

NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MARKETING FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA XORIJIY TAJRIBALAR 534
Yuldashov Isomiddin Sidiqovich

KICHIK BIZNESNI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHDA TIJORAT BANKLARINING KREDIT SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI 540
Norqobilova Nargiza Abdiqodirovna

PNEVMOTRANSPORT TIZIMIDAGI PNEVMOQUVUR TIRSAK MATERIALINI YAXSHILASH ORQALI PAXTA SIFATIGA TA'SIRINI O'RGANISH 546
Boltabayev Bekzod Egamberdiyevich

QURILISH MATERIALLARI SANOATI KORXONALARINING EKOLOGIK AKTIVLARINI HISOBGA OLISH 549
Mirzayev Komiljon Abdullajonovich

DEHQON XO'JALIKLARIDA YER RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING EKOLOGIK XAVFSIZLIGI VA UNING BAHOLASH USULLARI 553
Axmatov Abutolibxon Ochilxon o'g'li

XUSUSIYLASHTIRILGAN KORXONALARDA KORPORATIV BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI MOLIYAVIY NATIJADORLIKNI OSHIRISH YO'LLARI 557
Asomidinova Moxigulbonu Oybek qizi

O'ZBEKISTONDA INVESTITSION JOZIBADORLIKNING ORTIB BORISHI JAHON MIQYOSIDA JORIY ETILAYOTGAN BUSINESS READY REYTINGIDAGI BAHOLASH NATIJALARIDA YAQQOL NAMOYON BO'LMOQDA 562
Pulatov Dilshod Xaqberdiyevich, Raxmonov Doniyor Ixtiyorjon o'g'li, Ortiqova Niginabonu Alisher qizi, Raxmonov Jo'rabek Hamroyevich

QISHLOQ XO'JALIGI SOHASIDA INVESTITSIYADAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI VA RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI 570
Nilufar Mengqobilovna Xudayberdieva

MAGNEZIAL BOG'LOVCHI MATERIALLAR ISHLAB CHIQARISHDA SANOAT CHIQINDILARNI FOYDALANISHNING DUNYO VA O'ZBEKISTON MIQYOSIDAGI HOLATI 574
Rahimjon Jalilov Ravshanbek o'g'li, Orazimbetova Gulistan Jaksilikovna

KORXONALAR ISHLAB CHIQARISH POTENSIALINING XUSUSIYATLARI VA UNDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI 578
Jalilov Bahrom Sotiboldievich

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV SUG'URTA INSTITUTINING RIVOJLANISH ZARURATI VA UNING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI 583
Ravshanova Mohinur O'rolovna

INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING STUDENTS' DIGITAL COMPETENCE 588
Jalgasbayev Sultanbek Tayrbek uli

KREATIV TURIZMDA YANGI TAJRIBALAR YARATISH: IJODIY KLASTERLAR, MAHALLIY HUNARMANDCHILIK VA IMMERSIV TEXNOLOGIYALAR ROLI 593
Hamzayeva Dilfuza Samarovna

TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARI EKSPORT SALOHIYATINI BOSHQARISHNING ZARURIYATI VA AHAMIYATI 599
Salimjonova Zilolaxon Salimjon qizi

O'ZBEKISTONDA "YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TISHNI QO'LLAB-QUVVATLASH UCHUN FOYDALANILADIGAN MOLIYAVIY MAHSULOTLAR 605
Nazarova Umida Mamadali qizi

CREDIT RISK MANAGEMENT AND PROFITABILITY OF COMMERCIAL BANKS IN AN EMERGING MARKET: THE CASE OF UZBEKISTAN 609
Ruzmamat Khudayberganov Shokirjon ugli, Sobirov Yuldoshboy Ruzimboevich, Nodirbek Fayzullaev Baxtiyor Ugli

PAXTA XOMASHYOSIDAGI IFLOSLIKLARNI TOZALASHDA UNUMDORLIKNI OSHIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OPTIMAL PARAMETRLARNI ANIQLOVCHI MATEMATIK MODEL 616
Karimov Abdusamat Ismonovich, Imomnazarova Nurjaxon

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЁРСТВО КАК ИНСТРУМЕНТ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ 621
Муродбек Болтабоев

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

YOSHLAR TADBIRKORLIGINI MOLIYALASHTIRISHDA MAVJUD MUAMMOLAR VA KAMCHILIKLAR 626
Valiev Umid Gulamovich

TURIZM SOHASIDA MARKETING STRATEGIYALARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI 631
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna

HR MARKETING STRATEGIYALARINING KORXONA SAMARADORLIGIGA TA’SIRI 635
Adilova Zulfiya Djavdatovna

ISHLAB CHIQARISH KORXONALARIDA MARKETING TADQIQOTLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI 641
Musayeva Shoira Azimovna

ЭМПИРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЗРЕЛОСТИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЁТА И ЦИФРОВИЗАЦИИ В МАЛОМ И СРЕДНЕМ БИЗНЕСЕ УЗБЕКИСТАНА 646
Джуманиязова Сабина Михайловна

MAMLAKATIMIZDA INKLYUZIV TURIZMNI RIVOJLANTIRISH: ISTIQBOLLAR VA STRATEGIK YO‘NALISHLAR 654
Maxmudova Aziza Pirmamatovna

SYNTHESIS OF FLAME-RESISTANT NANOCOMPOSITE COATINGS, THEIR THERMO-MECHANICAL PROPERTIES, AND PRACTICAL APPLICATION IN THE EVALUATION OF HEAT RESISTANCE 658
Tosheva Dilfuza Farxodovna, Siddikov Ikrom Iminjonovich, Rakhimov Firuz Fazlidinovich

TELEKOMMUNIKATSIYA KORXONALARI FAOLIYATIDA RAQAMLI TEXNIKA VA TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI 663
Xusanov Durbek Nishanovich

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЖЕЛЕЗОБЕТОННОЙ ТОНКОСТЕННОЙ КОНСТРУКЦИИ С ГРУНТОВЫМ МАССИВОМ В УСЛОВИЯХ ПОЛЗУЧЕСТИ 667
Уринов Адхамджан Акбарович

AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI 673
Qurbonov Nuriddin Ro‘ziqulovich

BOLALAR KIYIMI TEXNOLOGIYASIDA XAVFSIZLIK TALABLARI 679
Ergasheva Rashida Abdug‘anievna

AUDITNING XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA HISOBOT SANASIDAN KEYINGI HODISALAR AUDITI 683
Muydinov Erkin Djamaldinovich

YANGI KELAJAK UCHUN RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QAMRAB OLISH: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR 689
Jalilov Sherzod Kaxramanovich

TO‘QIMACHILIK SANOATI KORXONALARI RAQOBATBARDOSHLIGINI KO‘P OMILLI BOG‘LANISHLAR ASOSIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO‘LLARI 693
Xonkeldiyeva Komilaxon Ravshanjon qizi

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT BOZORI VA BANDLIKNING TRANSFORMATSIYASI: GLOBAL TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR 697
Bustonov Mansurjon Mardonakulovich

К ВОПРОСУ РАСЧЕТА ПАРАМЕТРОВ КРОМОК ПРИ ВЫСОКОЧАСТОТНОЙ СВАРКИ ТРУБНОЙ ЗАГОТОВКИ ИЗ ФЕРРОМАГНИТНОГО МАТЕРИАЛА 704
Заиркулов Элёр Ёкубжон ўғли

TO‘QIMACHILIK SANOATIDA XARAJATLARNI KAMAYTIRISHGA UMUMIY YONDASHUVLAR 708
Saidova Kamola Xoshimovna

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ НА ПРОИЗВОДСТВО ПРОДУКЦИИ 713
Минутдинова Лилия Тагировна

RIVOJLANGAN DAVLATLARDA EKSPORT SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING INSTITUTSIONAL VA TARKIBIY OMILLARI EMPIRIK TAHLILI 719
Raximov To‘xtabek Jumaboyevich

BOZOR IQTISODIYOTIDA ISH HAQI, FOYDA, FOIZ VA RENTA DAROMADLARI TAHLILI 724
Sayitbayev Shermirza Datkamirzayevich

QISHLOQ XO‘JALIGIDA XO‘JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARNING MARKETING VA LOGISTIKA FAOLIYATINI BOSHQARISH 728
Djurayev Bekzod Bekmatovich

ELEKTRON TIJORATDA MA’LUMOTLAR (BIG DATA) VA SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA RAQOBAT USTUNLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI 733
Baymuradov Shoxrux Mahmudovich

SUG‘URTA TASHKILOTLARI FAOLIYATINING NAZARIY ASOSLARI, MOHIYATI, ZARURLIGI VA VUJUDGA KELISH SHART-SHAROITLARI 738
Yakubov Dilshod Kamildjanovich

ILG‘OR XORIJ TAJRIBALARIDAN O‘ZBEKISTON AMALIYOTIDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI 745
Shodmonov Bahodir Sherkulovich

BANKLARDA MOLIYAVIY MEXANIZM VA UNING KORPORATIV BOSHQARUVDAGI AHAMIYATI 752
Temirov Abdulaziz Alimjanovich

RAQOBAT MAHSULOTLARINI BOZOR TALABIGA MOSLASHTIRISHNING OMILI SIFATIDA 757
Saidakbarov Xusniddin Abdusalomovich

REKURSIV FUNKSIYA YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRILGAN TUBLIKKA SINASH ALGORITMI 762
Mardiyev Ulugbek Rasulovich

XARAJATLAR VA TANNARX, ULARNING MAZMUNI VA TAVSIFI 768
Xudoyberdiyev Odiljon Egamberdi o‘g‘li

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA TIJORAT BANKLARIDA MEHNATNI TASHKIL ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH 775
Yusupova Madina Abduvarisovna

MOLIYAVIY INSTRUMENTLAR AUDITINI RIVOJLANTIRISH 781
Maxmudov Saidjamol Qadirjanovich

RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA SUG‘URTA INSTITUTLARI TOMONIDAN XIZMATLARNI KO‘RSATISH TAJRIBASI 788
Sherov Sanjar Radjabovich

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ СТАНДАРТОВ И НОРМАТИВОВ НА ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ 794
Бекбосынов Айдос Куралбаевич

GRAVITATSION ENERGIYA SAQLASH QURILMASINING ISH JARAYONINI MODELLASHTIRISH ORQALI TAHLIL QILISH 798
Bekishev Allabergen Yergashevich, Kurbonov Najmiddin Abduxamidovich, Raximov Azamat Qudrat o‘g‘li, Yarashev Javlon Asadilla o‘g‘li

HOVUZ FONDI – MUHIM ISHLAB CHIQARISH VOSITASI (YOXUD UNING IQTISODIY MOHIYATI, TURKUMLANISHI VA SAMARADORLIGINI BAHOLASH USLUBINI SHAKLLANTIRISH HAMDA OSHIRISH YO‘NALISHLARI) 803
Dusmuratov Raxmon Radjapbay o‘g‘li

DAVLAT MOLIYA NAZORATI TIZIMIDA RAQAMLASHTIRISH MUAMMOLARI 810
Hakimov Nodir Nazarovich

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

GLOBAL IQTISODIY SHOKLARNING ASOSIY MAKROIQTISODIY KO‘RSATKICHLARGA TA’SIRI (YAIM, INFLYATSIYA, BANDLIK, TO‘LOV BALANSI)........815
Suvonov Tolmasjon Faxritdinovich

SUG‘URTA KOMPANIYASI MOLIYAVIY XAVFSIZLIGINING KONSEPTUAL MODELI........821
Nosirov Jasur Tursunpulotovich

ВЛИЯНИЕ БРЕНДОВОЙ СТРАТЕГИИ НА ЭКСПОРТНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ АВТОМОБИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ........826
Бобоев Л. Кадрухужа Джураходжаевич

MINTAQALAR KESIMIDA EKOLOGIK VA IQTISODIY SAMARADORLIK KO‘RSATKICHLARI TAHLILIY BAHOLASH........832
Siradjev Ilxom Toxirovich

KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART BANDLIK IMKONIYATLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMLARI........837
Fayzullayev Nurulla Baxromovich

MINTAQALARGA INVESTITSIYALAR JALB QILISH ORQALI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHNING CHEGARAVIY EFFEKTI........844
O.A. Nabiyev

RAQAMLI TO‘LOV TIZIMLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI PUL MUOMALASI BARQARORLIGINI TA’MINLASH: ILMIY YANGILIKLAR ASOSIDA KOMPLEKS TAHLIL........848
Xazratkulov O‘ktamjon Xikmatullayevich

AKADEMIK MOBILLIK VA QO‘SHIMCHA TA’LIM DAROMADLARI ASOSIDA OLIY TA’LIM MUASSASALARINING MODDIY-TEXNIK BAZASINI MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH........851
Oybekov Shohjahon Akmal o‘g‘li

DAVLAT XARIDLARI TIZIMINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI, IQTISODIY SAMARADORLIGI VA MAHALLIYLASHTIRISH SIYOSATI........857
Turabov Sarvar Abdumalikovich

GLOBAL «YASHIL» IQTISODIYOT INDEKSI, XALQARO REYTING VA UNING KO‘RSATKICHLARI TAHLILI........862
Shamsiddinov Ne’matjon Ashurali o‘g‘li

MINTAQALAR IQTISODIY XAVFSIZLIGINI ANIQLASHDAGI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR........867
Islamov Anvar Ashirqulovich

MINTAQALAR IQTISODIY XAVFSIZLIGINI ANIQLASHDAGI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Islamov Anvar Ashirqulovich
Qo‘qon universiteti

Annotatsiya. Maqolaning maqsadi turli omillarning mintaqalar iqtisodiy xavfsizligiga ta’sirini o‘rganishga oid asosiy yondashuvlarni tizimlashtirish, iqtisodiy xavfsizlikka tahdidlarning manbalari va sabablarini baholash, shuningdek, salbiy omillarning ta’sir kuchini hisobga olgan holda hududiy iqtisodiyotning bir holatdan boshqa holatga o‘tish mezonlarini aniqlashdan iborat. Maqolada mintaqaning iqtisodiy xavfsizligi darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillar — xavf, tahdid va da’vatlarning mohiyati ochib berilgan. Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini diagnostika qilish uchun zarur bo‘lgan ko‘rsatkichlar tavsiflangan. Bir qator olimlarning mintaqa iqtisodiy xavfsizligi holatiga muayyan omillarning ta’siri haqidagi ilmiy qarashlari ko‘rib chiqilgan. Ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish asosida mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlarning namoyon bo‘lish sohalari ajratilgan. Shuningdek, funksional tarkibiy qismlar bo‘yicha mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlar tipologiyasi ishlab chiqilgan. Mazkur yo‘nalishdagi keyingi tadqiqotlar mintaqalarning iqtisodiy xavfsizligi holatini baholash, mintaqaviy rivojlanish xavfsizligini ta’minlashning samarali dasturini shakllantirish hamda tahdidlarning iqtisodiy xavfsizlik tarkibiy qismlariga ta’sir darajasini aniqlash bilan bog‘liq.

Kalit so‘zlar: mintaqa, mintaqaning iqtisodiy xavfsizligi, himoyaviy yondashuv, omil, xavf, tahdid, da’vat, xavf-xatar.

Abstract. The purpose of this article is to systematize the main approaches to studying the impact of various factors on the economic security of regions, assess the sources and causes of threats to economic security, and determine the criteria for the transition of a regional economy from one state to another, taking into account the intensity of negative factors. The essence of factors affecting the level of regional economic security, including risks, threats, and challenges, is revealed. The study provides a description of the indicators necessary for diagnosing the economic security of a region. The views of a number of scholars regarding the impact of specific factors on the state of regional economic security are examined. Based on the generalization of scientific approaches, the spheres in which threats to regional economic security manifest themselves are identified. A typology of threats to regional economic security according to its functional components is developed. Further research in this area is associated with assessing the state of regional economic security and evaluating the degree of influence of threats on its structural components in order to develop effective programs for ensuring the security of regional development.

Keywords: region, regional economic security, protective approach, factor, risk, threat, challenge, hazard.

Аннотация. Цель данной статьи заключается в систематизации основных подходов к исследованию влияния различных факторов на экономическую безопасность регионов, оценке источников и причин угроз экономической безопасности, а также в определении критериев перехода региональной экономики из одного состояния в другое с учетом силы воздействия негативных факторов. Раскрыта сущность факторов, оказывающих влияние на уровень экономической безопасности региона, включая риски, угрозы и вызовы. Представлена характеристика показателей, необходимых для диагностики экономической безопасности региона. Рассмотрены взгляды ряда ученых относительно воздействия конкретных факторов на состояние экономической безопасности региона. На основе обобщения научных подходов выделены сферы проявления угроз экономической безопасности региона. Проведена типология угроз экономической безопасности региона по функциональным составляющим. Дальнейшие исследования в данном направлении связаны с оценкой состояния экономической безопасности регионов и определением степени влияния угроз на ее структурные компоненты для формирования эффективной программы обеспечения безопасности регионального развития.

Ключевые слова: регион, экономическая безопасность региона, защитный подход, фактор, риск, угроза, вызов, опасность.

KIRISH

Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti mintaqalarning barqaror rivojlanishi va hududiy darajada iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashga alohida e’tibor qaratishni talab qiladi. Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini tadqiq etish jarayonida iqtisodiy xavfsizlikka tahdidlarni o‘z vaqtida aniqlash va oldini olish, ularni keltirib chiqaruvchi omillar ta’sirini kamaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tahdidlarning tavsifidan kelib chiqib, mintaqa iqtisodiy xavfsizligi diagnostikasi tizimining tarkibiy elementlari aniqlanadi.

Iqtisodiy xavfsizlikning zamonaviy nazariyasida “iqtisodiy xavfsizlik” kategoriyasini aniqlashga oid bir qator ilmiy yondashuvlar mavjud. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi:

- moslashuvchan yondashuv — tahdidlarni tezda bartaraf etish yoki sharoitlar o‘zgarishiga moslashish qobiliyati;
- uyg‘unlashtiruvchi yondashuv — tadqiq etilayotgan obyekt manfaatlarini tashqi muhit manfaatlari bilan muvofiqlashtirish;
- evolyutsion yondashuv — salohiyatni himoya qilish va uni salbiy omillar ta’siridan saqlash;

- himoyaviy yondashuv — tadqiq etilayotgan obyektning iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish, tahdidlarning oldini olish va strategiyani amalga oshirish;
- raqobat yondashuvi — raqobat ustunliklarini iqtisodiy xavfsizlikning muhim omili sifatida baholash;
- liberal yondashuv — iqtisodiy xavfsizlikni iqtisodiy erkinlik oʻlchovi sifatida talqin etish;
- ierarxik yondashuv — milliy xavfsizlik, davlatning iqtisodiy xavfsizligi, mintaqa, tarmoq, korxona va shaxs xavfsizligi oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni taʼminlash;
- jarayonli yondashuv — iqtisodiy xavfsizlikni taʼminlash boʻyicha texnik, tashkiliy, operatsion, huquqiy va iqtisodiy jarayonlar majmuini shakllantirish;
- resurs-funksional yondashuv — resurslardan funksional tarkibiy qismlar boʻyicha samarali foydalanish orqali iqtisodiy xavfsizlikni taʼminlash;
- sinergetik yondashuv — sinergiya effekti asosida tahdidlar taʼsiridan himoyalangan holatni shakllantirish;
- statik yondashuv — iqtisodiy xavfsizlik tizimining holati, iqtisodiy rivojlanish, barqarorlik, muvozanat va ishonchlilik darajasini baholash;
- strategik yondashuv — xavf-xatar sharoitida rivojlanishga yoʻnaltirilgan strategik boshqaruv hamda tashkiliy-boshqaruv mexanizmini ishlab chiqish.

Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini baholash muammosi dolzarb boʻlishiga qaramay, bu sohadagi tadqiqotlarni hali toʻliq, tizimli va yakunlangan deb hisoblash mumkin emas. Iqtisodiy xavfsizlik nazariyasi hozirgi kungacha “tahdid”, “xavf”, “daʼvat” va “xavf-xatar” tushunchalarini iqtisodiy nuqtayi nazardan aniqlashda yagona yondashuvning yetarli darajada shakllanmaganligi, taʼriflarning batafsil emasligi hamda ularni turkumlashda aniq mezonlarning mavjud emasligi bilan tavsiflanadi. Bu esa mazkur yoʻnalishda chuqur ilmiy tadqiqot olib borish zaruratini taqozo etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Ilmiy manbalarda iqtisodiy xavfsizlikka taʼsir qiluvchi omillar sifatida xavf-xatar va tahdid tushunchalari alohida ajratib koʻrsatiladi. Lugʻatlarda berilgan taʼrifga koʻra, omil — bu iqtisodiy jarayon va uning natijasiga taʼsir koʻrsatuvchi shart, sabab, parametr yoki koʻrsatkichdir[1]. Olimlarning mintaqa iqtisodiy xavfsizligi holatiga taʼsir qiluvchi omillar haqidagi qarashlarida muayyan umumiylik mavjud boʻlsa-da, bu borada yagona yondashuv toʻliq shakllanmagan.

L. P. Goncharenko iqtisodiy xavfsizlikning asosiy kategoriyalari sifatida “xavfsizlik — tahdid — xavf-xatar” tushunchalarini ajratib koʻrsatadi. Xavfsizlikni ichki va tashqi salbiy omillar taʼsiridan himoyalanganlik darajasi sifatida tushunish maqsadga muvofiq. Bunda tahdid xavfning aniq shakli yoki salbiy shartlar va omillar majmui sifatida talqin etiladi. Xavf-xatar esa muayyan hodisa, mexanizm, ijtimoiy organizm yoki tizimga salbiy taʼsir koʻrsatishning obyektiv imkoniyati sifatida qaraladi. Bunday taʼsir natijasida tizimga zarar yetishi, uning rivojlanish surʼati pasayishi yoki inqirozli holat yuzaga kelishi mumkin[2]. Olimning iqtisodiy xavfsizlikka tahdidlarni “iqtisodiy manfaatlarni amalga oshirish imkoniyatini murakkablashtiruvchi yoki cheklovchi, milliy qadriyatlar, siyosiy hamda ijtimoiy-iqtisodiy tizim, millat yoki alohida subyektning hayot taʼminoti uchun xavf tugʻdiruvchi aniq yoki potensial harakatlar” sifatida tavsiflashi bugungi ilmiy yondashuvlarga mos keladi.

M. V. Kusman ijtimoiy-iqtisodiy xavfsizlikka taʼsir koʻrsatuvchi omillarni oʻrganib, “xavf-xatar — tahdid — daʼvat” tushunchalarini farqlaydi. Xavf-xatar ijtimoiy-iqtisodiy organizmga salbiy taʼsir koʻrsatishning obyektiv imkoniyati sifatida qaraladi. U obyekt rivojlanishiga nomaqbul dinamika yoki parametrlarni kiritadi, uning holatini yomonlashtiradi va zarar keltirishi mumkin. Xavf-xatar manbalari sifatida texnogen, ijtimoiy yoki tabiiy kelib chiqishga ega boʻlgan, destruktiv taʼsir koʻrsatuvchi shartlar va omillar qaraladi. Tahdid esa xavfning bevosita shakli yoki tadqiqot obyektiga xavf tugʻdiruvchi omillar va shartlar majmui sifatida tushuniladi.

Daʼvat xavfning eng umumiy namoyon boʻlish shakli boʻlib, yuzaga kelgan yoki yuzaga kelishi mumkin boʻlgan xavf-xatar va tahdidlarni cheklash boʻyicha muayyan harakatlar zaruratini keltirib chiqaradi[3].

Ye. I. Kuznetsova xavfsizlikka tahdid deganda shaxs, jamiyat va davlatning hayotiy muhim manfaatlariga xavf tugʻdiruvchi shartlar va omillar majmuini tushunadi[4]. Tahdidlar xoʻjalik subyektlari, davlat va mahalliy hokimiyat organlari, iqtisodiyotning boshqa boʻgʻinlari tomonidan amalga oshiriladigan maqsadli yoki beixtiyor harakatlar, shuningdek, tabiiy jarayonlar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Tahdid manbalari mintaqaviy tizimning ichki yoki tashqi muhitida iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va boshqa jarayonlarning nomaqbul rivojlanishi natijasida shakllanishi mumkin.

Respublikamiz iqtisodchi olimlaridan X. Abdulqosimov, A. E. Ishmuxammedov, D. Ortiqova, N. Karimov, B. Isroilov, I. Xotamov, A. A. Yadgarov, M. K. Olimov, B. O. Tursunov, M. K. Pardayev, Z. Yu. Aminov, I. T. Abdukarimov, M. M. Muxammedov, E. N. Xodjayev va boshqalarning ilmiy ishlarida ham iqtisodiy xavfsizlik va unga taʼsir etuvchi

1 Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Ста родубцева. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2017. – 512 с
2 Экономическая безопасность: учебник для вузов / Л.П. Гончаренко [и др.]; под общей редак цией Л.П. Гончаренко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2019. – 340 с.
3 Экономическая безопасность: учебное пособие / М.В. Кунцман. – М.: МАДИ, 2016. – 152 с.
4 Кузнецова Е.И. Экономическая безопасность: учебник и практикум для вузов / Е.И. Кузнецо ва. – М.: Издательство Юрайт, 2017. 294 с.

omillar xavf-xatar hamda tahdidlar ketma-ketligida tavsiflanadi[5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiya, kuzatish, umumlashtirish, guruhlash, tizimli yondashuv, ekspert baholash, statistik va iqtisodiy tahlil, taqqoslash, ekonometrik modellashtirish, monografik tadqiqot hamda sotsiologik kuzatishlar natijalarini tahlil qilish usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ilmiy manbalarda iqtisodiy xavfsizlik yo‘nalishi sifatida himoyaviy yondashuvga alohida e’tibor qaratiladi. Ushbu yondashuvda xavfsizlik xavfdan himoyalanganlik darajasi hamda xavfga qarshilik ko‘rsatish shakli sifatida talqin etiladi. Biroq xavfsizlikni talqin qilishdagi himoyaviy yondashuv bilan xavfsizlikni ta’minlashga qaratilgan himoyaviy yondashuvni aralashtirib yubormaslik lozim. Birinchisi “xavfsizlik” tushunchasining kelib chiqish manbalarini asoslab bersa va xavflarga qarshi turish yo‘llarini belgilasa, ikkinchisi himoya qilinishi zarur bo‘lgan obyektlarni ajratib ko‘rsatadi.

Himoyaviy yondashuv kontekstida mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini aholi hayot sifati, ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik darajasi, ichki hamda tashqi tahdidlar ta’siriga qarshi turish qobiliyati sifatida ko‘rib chiqish lozim. Bunda xarajatlarni optimallashtirish va resurslardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, mintaqaning iqtisodiy xavfsizligi nafaqat mintaqaning ishlab chiqarish va tabiiy-resurs salohiyatining joriy holatini, balki tashqi hamda ichki tahdidlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘luvchi hodisalar ta’sirini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqish va joriy etishni ham o‘z ichiga oladi. Ushbu yondashuv mamlakatimiz misolida Qoraqalpog‘iston Respublikasi uchun alohida ahamiyatga ega[6].

Yuqorida keltirilgan talqinlarni umumlashtirib aytish mumkinki, mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdid deganda mintaqa iqtisodiy faoliyatiga jiddiy ta’sir ko‘rsatuvchi, uning aholi ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini izdan chiqarishi mumkin bo‘lgan salbiy omillar majmui tushuniladi. Tahdid xavfning aniq shakli sifatida namoyon bo‘ladi.

Bizning fikrimizcha, yuqorida ajratib ko‘rsatilgan kategoriyalar qatoriga “xavf” kategoriyasini ham kiritish maqsadga muvofiqdir. Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligi xavfi deganda mintaqaviy iqtisodiyotda nomaqbul vaziyat yuzaga kelish ehtimoli tushuniladi. Barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi, ya’ni destabilizatsiyalovchi omillarning mintaqaviy iqtisodiyotga destruktiv ta’siri uning iqtisodiy salohiyatining pasayishiga, o‘zini-o‘zi tiklash va himoya qilish qobiliyatining susayishiga, shuningdek, aholining ehtiyoj va manfaatlari yetarli darajada qondirilmasligiga olib kelishi mumkin.

Ushbu xulosaning asoslanganligini N. N. Korzayeva tomonidan taklif etilgan mintaqaning iqtisodiy xavfsizligi holatini diagnostika qilish tizimi ham tasdiqlaydi. Mazkur tizim quyidagi asosiy tarkibiy elementlarni o‘z ichiga oladi: iqtisodiy xavfsizlik — iqtisodiy xavf — iqtisodiy tahdid — iqtisodiy xavf-xatar[7].

I. G. Babes salbiy ta’sir omillari intensivligini hisobga olgan holda mintaqa iqtisodiy tizimining bir holatdan boshqasiga, ya’ni tahdid holatidan chegaraviy xavf-xatar va undan keyingi xavf-xatar bosqichlariga o‘tishining miqdoriy hamda sifat mezonlarini ajratib ko‘rsatadi.

Chegaragacha bo‘lgan bosqichda mintaqa qaytarilishi mumkin bo‘lgan hamda rivojlanish maqsadlariga erishish uchun jiddiy oqibatlarga olib kelmaydigan yo‘qotishlarni boshdan kechiradi. Bunday holat uning tashkiliy tuzilmasini izdan chiqarmaydi. Chegaradan keyingi bosqich uchun esa mintaqaning tashkiliy tuzilmalarida qisman yoki to‘liq buzilishlar xos bo‘lib, bu uning keyingi rivojlanishini murakkablashtiradi. Iqtisodiy tahdid ehtimollik xarakteriga ega bo‘lgan taqdirda, u mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini yo‘qotishning potensial omilidan 0 dan 1 gacha bo‘lgan chegaraviy qiymatlarga ega real omilga aylanadi.

Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligi holatida quyidagi vaziyatlarni ajratish mumkin: normal vaziyat, inqirozdan oldingi vaziyat va inqirozli vaziyat. Normal vaziyat, ya’ni iqtisodiy xavfsizlik holati, mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi va izchil o‘sishini, aholiga munosib hayot standartlarini ta’minlashni, tashqi va ichki tahdidlarni oldindan baholash hamda ularga qarshi samarali choralar ko‘rishni tavsiflaydi.

Inqirozdan oldingi vaziyat mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimning ayrim elementlari faoliyatida buzilishlar yuzaga kelishi bilan tavsiflanadi. Salbiy omillar ta’sirini bartaraf etish bo‘yicha zarur chora-tadbirlar amalga oshirilmasa, bu holat hudud rivojlanishining izdan chiqishiga zamin yaratishi mumkin. Inqirozli vaziyat esa iqtisodiy xavf-xatar holati bo‘lib, unda tizimning asosiy elementlari, jumladan, ishlab chiqarish, moliya va mehnat salohiyatida jiddiy muammolar yuzaga keladi[8].

Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligi holatiga ta’sir qiluvchi omillar qatoriga xavf, tahdid, da’vat va xavf-xatarni kiritish

5 N.Karimov, B.Isroilov, I.S.Xotamov, F.Xamidova, Sh.Saydullayev, J.Jabborov. Iqtisodiy xavfsizlik: nazariya va amaliyot. Monografiya – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. – T: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2021-y. - 146 b.

6 Viloyatlar va Toshkent shahri uchun bu masala yagona davlat siyosati doirasida, davlat dasturlari orqali hal qilinishi mumkin.

7 Корзаева Н.Н. Основы экономической безопасности. Учебник. – М., 2017. – 276 с.

8 Бабец И.Г. Устойчивое развитие и безопасность региона. – Львов, 2015. – 268 с.

mumkin. Xavf — mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash maqsadlari va iqtisodiy manfaatlarini amalga oshirishga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan shart-sharoitlarning yuzaga kelish ehtimolidir.

Tahdid — mintaqa xavfsizligini ta'minlash maqsadlari va manfaatlarini amalga oshirish shartlarining buzilishiga sabab bo'lishi mumkin bo'lgan holatdir. Da'vat — mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash maqsadlari va iqtisodiy manfaatlarini amalga oshirishga bevosita to'sqinlik qiluvchi harakat yoki holatdir. Xavf-xatar esa mintaqaning iqtisodiy manfaatlari va xavfsizligiga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan real yoki potensial omil sifatida namoyon bo'ladi.

N. V. Manoxina, M. V. Popov va N. P. Kolyadin mintaqaning iqtisodiy xavfsizligi holatiga salbiy omillar ta'sirini o'rganib, potensial tahdidlar va ularning amalga oshish xavflarini ko'rib chiqadilar[9]. Tahdidlarni tahlil qilish — bu nomaqbul hodisaning yuzaga kelishi natijasida iqtisodiy tizim faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi joriy vaziyat, shart-sharoitlar va omillarni tadqiq etishdir. Xavflar tahlili esa potensial tahdidlar ro'yxatini belgilash, ularning yuzaga kelish manbalarini aniqlash, yuzaga kelish ehtimolini baholash hamda tahdidlarning oldini olish, ularning ta'siri va salbiy namoyon bo'lishini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish xavflari ekzogen va endogen xavflarga bo'linadi. Ekzogen xavflar tashqi omillar ta'siri bilan bog'liq bo'lib, ular qonunchilikdagi o'zgarishlar, inflyatsiya darajasining oshishi, mamlakatdagi siyosiy vaziyat va iqtisodiy siyosatning o'zgarishi, shuningdek, favqulodda vaziyatlarning yuzaga kelishi natijasida namoyon bo'ladi.

Endogen xavflar ichki omillar ta'sirida yuzaga keladi. Ularga mintaqaning ishlab chiqaruvchi kuchlari rivojlanish darajasi, ishlab chiqarish ixtisoslashuvi va mamlakat miqyosidagi mehnat taqsimotidagi ishtiroki, ishlab chiqarishning texnologik jihozlanish darajasi hamda mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishga qaratilgan samarali rag'batlantirish mexanizmlarining yetarli emasligini kiritish mumkin.

Mintaqaning yuqori iqtisodiy xavfsizlik darajasini ta'minlash uchun mintaqaviy darajada iqtisodiy subyektlarning to'laqonli faoliyatiga xavf tug'diruvchi tahdidlarning xilma-xilligini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda mintaqalar iqtisodiy xavfsizligiga asosiy tahdidlardan biri mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajalaridagi tafovutlar bilan bog'liq. Bunday tafovutlar geografik joylashuv, tabiiy-resurs salohiyati, inson kapitali, mintaqaviy xo'jalik komplekslarining tuzilishi va ixtisoslashuvi, shuningdek, xo'jalik yuritish hamda tarixiy rivojlanish xususiyatlari bilan izohlanadi.

Mintaqalar iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlar ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanadigan tarkibiy va resurs nomutanosibliklari, shuningdek, boshqaruvni tashkil etishdagi ayrim muammolar natijasida yuzaga keladi. Ushbu tahdidlar ta'sirida ichki mintaqaviy bozorlarda mahalliy ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligi pasayishi, ichki kooperatsion aloqalarning uzilishi va iqtisodiy makonda turg'unlik holatlari yuzaga kelishi mumkin.

Olimlar mintaqaviy xavfsizlikka ta'sir qiluvchi ko'plab tahdidlarni ichki va tashqi tahdidlarga ajratadilar. N. N. Korzayeva tadqiqotlarida ichki tahdidlar tizimli ierarxiyaning mikro va mezo-iqtisodiy darajalarida, tashqi tahdidlar esa mega-iqtisodiy darajada ko'rib chiqiladi[10].

Mikroiqtisodiy tahdidlar mintaqadagi xo'jalik subyektlari faoliyati bilan bog'liq. Hududiy-iqtisodiy darajadagi tahdidlar esa ichki bozor barqarorligi, qayta ishlab chiqarish mustaqilligi va mintaqaviy darajada o'zini o'zi ta'minlash imkoniyatlari bilan bog'liq.

Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlarning yuzaga kelish manbalari mintaqa iqtisodiyotining joriy holatidagi o'zgarishlar bilan bog'liq. Bular qatoriga ishlab chiqarish va ijtimoiy sohani samarali rivojlantirishga qaratilgan siyosatning yetarli darajada shakllanmaganligi, iqtisodiy, siyosiy va ekologik muammolarning keskinlashuvi hamda boshqa omillar kiradi.

Makroiqtisodiy darajadagi tashqi tahdidlar davlat iqtisodiyoti samaradorligining pastligi, yagona tarkibiy siyosatning yetarli darajada shakllanmaganligi, moliya-byudjet tizimidagi nomutanosibliklar, tabiiy resurslar zaxirasining kamayishi, atrof-muhit holatining yomonlashuvi hamda iqtisodiy munosabatlarda norasmiy va salbiy jarayonlarning kuchayishi bilan izohlanadi[11].

Iqtisodiy tahdidlar mintaqa darajasida yaqqol namoyon bo'lsa-da, ularning kelib chiqish sabablari geosiyosiy omillar, davlat tashqi qarzining o'sishi, kapital oqimlarining tashqi bozorlarga yo'nalishi, tashqi bozor imkoniyatlarining qisqarishi hamda davlatlararo siyosiy-iqtisodiy ziddiyatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlar funksional tarkibiy qismlar yoki yuzaga kelish manbalari bo'yicha, ya'ni ishlab chiqarish resurslari, byudjet, bank tizimi, aholi, tabiiy muhit va tashqi muhit asosida guruhlanadi. Shuningdek, ular muayyan tahdidning ta'sirini tavsiflovchi ko'rsatkichlar asosida ham tasniflanadi.

Xususan, asosiy tahdidlar sifatida hududiy mahsulotlar raqobatbardoshligining pasayishi, iqtisodiyotning tarkibiy nomutanosibligi, asosiy fondlarni yangilash darajasining pastligi, ishlab chiqarish hajmining qisqarishi, investitsion

9 Экономическая безопасность: Учебное пособие / Н.В. Манохина, М.В. Попов, Н.П. Колядин, И.Э. Жадан; Под ред. Н.В. Манохиной – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2014. – 320 с.
10 Корзаева Н.Н. Основы экономической безопасности. Учебник. – М., 2017. – 276 с.
11 Салахова Э.К. Экономические инструменты регулирования деятельности естественных моно полий в России // Современная антимонопольная политика России: правоприменительная практика в Брянской области: сборник научных работ Всероссийской научнопрактической конференции. 2019. С. 170-173

faollikning susayishi, ilmiy-texnik salohiyatning pasayishi, mintaqaviy byudjet tuzilmasining nomutanosibligi, iqtisodiyotda norasmiy jarayonlarning kengayishi, ekologik vaziyatning keskinlashuvi, strategik resurslar importiga bog‘liqlik, demografik vaziyatning o‘zgarishi, ishsizlik va kambag‘allik darajasining ortishi, aholi farovonligi darajasining pasayishi hamda ijtimoiy keskinlikning kuchayishiga alohida e’tibor qaratiladi.

Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga asosiy tahdidlar, avvalo, iqtisodiy tizimlarda yuzaga keladi. Hududiy darajadagi iqtisodiy tizimlar murakkab va o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lganligi sababli mintaqa iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash choralarini aniq, tizimli va quyi tizimlarga ajratilgan holda amalga oshirish zarur. An’anaviy yondashuv iqtisodiy tizimning uch darajasini — mikro, mezo va makroiqtisodiy tuzilishini nazarda tutadi. Bizning fikrimizcha, ushbu yondashuv davlat tuzilishi va boshqaruv tizimiga ko‘ra shakllangan bo‘lib, uni mavjud ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga mos holda qo‘llash mumkin. Shu nuqtayi nazardan, iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash darajalarini davlat tuzilishi va iqtisodiy tizim asosida ajratish maqsadga muvofiq. Masalan, aksariyat MDH mamlakatlarida milliy iqtisodiy tizim makro, mintaqaviy va mikro darajalarda talqin qilinadi[12].

Hozirgi kunda mintaqaviy darajadagi iqtisodiy tizimlar taraqqiyotida hududlarning iqtisodiy xavfsizligi masalasi davlat dasturlari asosida amalga oshirilmoqda. Biroq ta’kidlash joizki, mintaqalarning texnologik va ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan farqlanishi, asosiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha sezilarli differensiatsiyasi iqtisodiy xavfsizlik sohasida muayyan muammolarni yuzaga keltiradi. Binobarin, mamlakatimizdagi 14 ta hududiy subyekt — Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Toshkent shahri va viloyatlarning har biri mazkur yo‘nalishda o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu davlat tomonidan mintaqalar iqtisodiyotiga nisbatan olib boriladigan siyosatda individual yondashuvni talab etadi.

Mintaqada ishlab chiqarish sohasidagi muvozanatning buzilishi, mintaqaviy, milliy va xalqaro bozorlardagi pozitsiyalarning zaiflashuvi, ilmiy-texnik salohiyatning pasayishi, tabiiy resurslardan nooqilona foydalanish kabi holatlar hudud iqtisodiy tizimidagi muammolarni aks ettiradi.

Ijtimoiy tahdidlar aholi turmush darajasi va sifatining pasayishi, daromadlar darajasidagi tafovutlarning ortishi, bandlikning qisqarishi, aholining tabiiy ko‘payish sur’atlarining pasayishi natijasida demografik vaziyatning murakkablashuvi hamda mintaqalardagi ekologik holatning yomonlashuvida namoyon bo‘ladi. Mamlakatimizning Orolbo‘yi mintaqasida ijtimoiy-ekologik vaziyatdagi beqarorlik va shu tufayli yuzaga kelgan holatlar bunga yaqqol misol bo‘la oladi.

Mintaqalar iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlarning funksional tarkibiy qismlar bo‘yicha guruhlanishi quyidagi jadvalda keltirilgan (1-jadval).

1-jadval
Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlarning funksional tarkibiy qismlar bo‘yicha tipologiyasi[13]

Mintaqa iqtisodiy xavfsizlining tarkibiy qismlari	Mintaqa iqtisodiy xavfsizligaga tahdidlar
Mekroiqtisodiy	- yalpi hududiy mahsulot, shu jumladan bir aholi boshiga sur’atlari va hajmlarining pasayishi; - iqtisodiyotning strukturaviy deformatsiyasi; - sanoat ishlab chiqarishi sur’atlari va hajmlarining pasayishi; - sanoat ishlab chiqarishi tuzilmasining yomonlashishi; - asosiy ishlab chiqarish fondlarining eskirganligi; - mintaqa mahsulotining raqobatbardoshligi pasayishi; - sanoat tarmoqlarida ishlab chiqarish o‘sishi va bir vaqtning o‘zida ilm sig‘imkor tarmoqlarda ishlab chiqarish hajmlarining pasayishi; - sanoat ishlab chiqarishining yuqori energiya sig‘imi; - energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etishning past darajasi.
Investitsion-innovatsion	- asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining pasayishi; - to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi va o‘sish sur’atlarining kamayishi; - ilmiy-tadqiqot ishlarini davlat moliyalashtirish hajmlarining pasayishi; - ilmiy salohiyatning qisqarishi, ixtirochilik faolligining pasayishi; - korxonalarning innovatsion faolligi pasayishi.
Tashqi iqtisodiy	tashqi bozorlar konyunkturasining o‘zgarishi; tashqi savdoning asimmetriyasi; eksportning nooqilona tuzilishi; - eksportning past ilm sig‘imi; - texnologik importga va strategik resurslar (neft, gaz, elektr energiya) importiga bog‘liqlik.

12 Rossiya federatsiyasi bundan mustasno, Rossiya iqtisodiy tizimida mezo-daraja mavjud bo‘lib, u federal darajani namoyon qiladi.
13 Muallif ishlanmasi

Moliyaviy xavfsizlik	mintaqaviy byudjetning nooqilona tuzilishi; davlat transferlariga moliyaviy bog'liqlikning o'sishi; mintaqaviy soliqqa tortish tizimining samaradorligi pasayishi; byudjet daromad qismining bajarilmasligi; iqtisodiy faoliyatning yashirinlik darajasining o'sishi
Ijtimoiy xavfsizlik	aholi daromadlari va xarajatlari darajasi va tuzilmasining o'zgarishi; - ishsizlik darajasining, shu jumladan yashirin ishsizlikning o'sishi; - aholining qashshoqlanishi va pul daromadlarining pasayishi; - jamiyatda ijtimoiy keskinlikning o'sishi; - aholi kasallanishining yuqori darajasi; - jinoyatchilik darajasining o'sishi
Demografik xavfsizlik	aholi sonining kamayishi; - aholining jinsi va yoshi tuzilmasining deformatsiyasi (aholining qarishi); - aholining umr ko'rish davomiyligi qisqarishi; - mehnatga layoqatsiz aholining mehnatga layoqatlilarga haddan tashqari demografik yuki; - migratsiya jarayonlariga ta'sir qiluvchi samarali mexanizmlarning yo'qligi

Shunday qilib, mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlar deganda mintaqaviy ehtiyojlarni qondirishga to'sqinlik qiluvchi yoki xo'jalik subyektlarining ishlab chiqarish salohiyati pasayishi, tabiiy, moddiy, moliyaviy va mehnat resurslaridan nooqilona foydalanish, mintaqaning byudjetlararo transfertlarga bog'liqligi ortishi, aholining ijtimoiy tabaqalanishi chuqurlashishi hamda ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan shart-sharoitlar majmui tushuniladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Himoyaviy yondashuv kontekstida mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini tashqi va ichki tahdidlarning yuzaga kelishiga sabab bo'luvchi salbiy omillar ta'siridan himoyalanganlik darajasi sifatida belgilash mumkin. Tahdid tadqiqot obyektiga xavf tug'diruvchi xavfning aniq va bevosita shakli yoki shart-sharoitlar hamda omillar majmui sifatida izohlanadi. Xavf-xatar esa tadqiqot obyektining faoliyati va rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan vaziyatning yuzaga kelish ehtimoli sifatida qaraladi.

Salbiy omillar mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga "xavf — tahdid — da'vat — xavf-xatar" elementlari holatining o'zgarishi orqali ta'sir ko'rsatadi. Bunday omillar mintaqaviy tizim faoliyati shartlari va natijalarini yomonlashtirishi, uning rivojlanish sur'atlarini sekinlashtirishi yoki izdan chiqarishi mumkin. Iqtisodiy xavfsizlikka tahdidlar mintaqaning o'zida ham, undan tashqarida ham yuzaga keladigan jarayonlar, hodisalar va vaziyatlar natijasida shakllanadi.

Zamonaviy iqtisodiyotdagi dinamik o'zgarishlar, iqtisodiy muvozanatning buzilishi va umumiy beqarorlik mintaqalar iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli salbiy omillar va tahdidlarning iqtisodiy xavfsizlikka ta'sirini o'z vaqtida aniqlash, monitoring qilish, baholash hamda ularning oldini olish mintaqaviy siyosatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki davlatning iqtisodiy xavfsizligi alohida hududlar xavfsizligi darajasi va ularning iqtisodiy salohiyati rivojlanishi bilan bevosita bog'liq.

Mintaqaning zarur iqtisodiy xavfsizlik darajasiga erishish uchun tizimga umumiy tarzda ham, uning alohida tarkibiy qismlariga ham maqsadli ta'sir ko'rsatish zarur. Iqtisodiy tizim holati haqida umumiy tasavvur beruvchi iqtisodiy xavfsizlik parametrlaridan tashqari, turli tahdidlar namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan sohalarni ham hisobga olish muhimdir.

Mazkur holatlar iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqishni murakkablashtiradi hamda mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini iqtisodiy-matematik modellar asosida tizimli tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi. Bunday yondashuv kompleks diagnostika o'tkazish, iqtisodiy xavfsizlik darajasini aniqlash, iqtisodiyot holatiga ta'sir ko'rsatuvchi barqarorlikni susaytiruvchi omillarni aniqlash, mintaqa rivojlanishini prognozli baholash hamda iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy, demografik va boshqa hududiy xususiyatlarni, shuningdek, mintaqalararo aloqalarni hisobga olgan holda barqaror rivojlanishning asosiy yo'nalishlarini tanlash imkonini beradi.

Keltirilgan dalillar mintaqaning iqtisodiy xavfsizligini model tasviri asosida tizimlashtirilgan holda tahlil qilish zarurligini tasdiqlaydi. Mintaqaning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlarni funksional tarkibiy qismlar bo'yicha tizimlashtirish va tasniflash natijalariga tayanib aytish mumkinki, keyingi tadqiqotlar hududlarning iqtisodiy xavfsizligi holatini hisoblash va tahlil qilish, iqtisodiy xavfsizlikning asosiy tarkibiy qismlariga tahdidlarning ta'sir darajasini aniqlash hamda mintaqaviy rivojlanish xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan samarali dasturlarni ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov N., Isroilov B., Xotamov I.S., Xamidova F., Saydullayev Sh., Jabborov J. Iqtisodiy xavfsizlik: nazariya va amaliyot: monografiya. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2021. – 146 b.
2. Odilqoriyev H.T. O'zbekiston davlati va jamiyati innovatsion rivojlanishining huquqiy jihatlari: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2019. – 362 b.
3. Абдулаева З.З. Разработка оптимальной системы экономических показателей безопасности в регионе // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2010. – № 4. – С. 348–356.
4. Бабец И.Г. Устойчивое развитие и безопасность региона. – Львов, 2015. – 268 с.
5. Гончаренко Л.П. и др. Экономическая безопасность: учебник для вузов / под общ. ред. Л.П. Гончаренко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрайт, 2019. – 340 с.
6. Корзаева Н.Н. Основы экономической безопасности: учебник. – Москва, 2017. – 276 с.
7. Кузнецова Е.И. Экономическая безопасность: учебник и практикум для вузов. – Москва: Юрайт, 2017. – 294 с.
8. Кунцман М.В. Экономическая безопасность: учебное пособие. – Москва: МАДИ, 2016. – 152 с.
9. Манохина Н.В., Попов М.В., Колядин Н.П., Жадан И.Э. Экономическая безопасность: учебное пособие / под ред. Н.В. Манохиной. – Москва: НИЦ ИНФРА-М, 2014. – 320 с.
10. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 6-е изд., перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2017. – 512 с.
11. Салахова Э.К. Экономические инструменты регулирования деятельности естественных монополий в России // Современная антимонопольная политика России: правоприменительная практика в Брянской области: сборник научных работ Всероссийской научно-практической конференции. – 2019. – С. 170–173.

muhandislik
& iqtisodiyot
ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov
Musahhih: Zokir Alibekov
Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2025. № 11

© Materiallar koʻchirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida koʻrsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S–5669245 reyestr raqami tartibi boʻyicha roʻyxatdan oʻtkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**